

А.В. Михальчук, аспір.

К.С. Вербицька, студ.

Дніпропетровська державна фінансова академія

ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ РИЗИК: ФУНКЦІЇ, МЕТОДИ ОЦІНКИ ТА ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ РИЗИКУ

(Представлено д.е.н., проф. Падерінім І.Д.)

Діяльність підприємств здійснюється за попередньо складеними планами. Але змінити заплановані події або перешкодити їх реалізації може об'єктивна невизначеність, що обумовлює наявність підприємницьких ризиків. Внаслідок цього значно ускладнюється або унеможливується досягнення поставленої мети. Будь-яка сфера людської діяльності, особливо підприємницька, обтяжені ризиком. Оскільки ризик є невід'ємною частиною підприємницької діяльності, підприємцю потрібно не уникати ризику, а вірно оцінювати ступінь та вміти керувати ним, щоб знизити. Ризик – ключовий елемент підприємницької діяльності, тому при плануванні майбутньої діяльності важливим є врахування ризиків. Проблема створення ефективного управління ризиками є актуальною темою і потребує вирішення, адже процес становлення практики управління економічними ризиками на підприємствах ще не завершений, а завдання створення єдиної методики не може бути вирішене, оскільки кожне підприємство по-своєму унікальне, орієнтоване на власну ринкову сферу, можливості своїх співробітників, конкурентів тощо. У статті охарактеризовано поняття підприємництва та підприємницького ризику, позитивні та негативні аспекти функцій ризику у підприємницькій діяльності. Розглянуто методи оцінки ризику на підприємстві та шляхи зниження ризику. Запропоновано деякі напрями зниження рівня підприємницького ризику.

Ключові слова: підприємництво; ризик; підприємницький ризик; функції ризику у підприємницькій діяльності; методи оцінки ризику; шляхи зниження ризику.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Підприємець – фізична особа, що здійснює підприємницьку діяльність, тобто ініціативну, систематичну, на власний ризик діяльність з метою одержання прибутку. Отже, ми можемо сказати, що головною рисою підприємця є здатність ризикувати. Ризик – один з ключових елементів підприємницької діяльності. Розвиток ризикових ситуацій може призвести як до настання несприятливих наслідків (збитків, упущеної вигоди), так і до позитивних результатів для підприємства у вигляді збільшення прибутку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наявність значної кількості наукових досліджень свідчить про особливу зацікавленість науковців питанням шляхів зниження підприємницького ризику. Проблему оцінки різного роду ризиків досліджували такі вчені-економісти: Т.М. Азаренкова, Н.А. Герасимчук, В.Г. Кабанов, Ю.М. Карпенко, П.В. Коваль, В.А. Кравченко, О.О. Проценко, П.В. Пузирьова, О.Є. Соломенко, І.В. Чуприна та інші. Проте проведені дослідження не дають відповіді на всі питання та не вирішують усього комплексу проблем, пов'язаних з оцінкою ризику, шляхів зниження підприємницького ризику. Звідси виникає необхідність подальшого дослідження проблем, пов'язаних з підприємницьким ризиком.

Метою статті є надати характеристику підприємницького ризику, визначити позитивні та негативні аспекти функцій ризику у підприємницькій діяльності; з'ясувати методи оцінки та шляхи зниження ризику, які дозволяють запропонувати деякі напрями зниження рівня підприємницького ризику в умовах України.

Викладення основного матеріалу. В сучасних умовах в Україні значною проблемою є високий рівень підприємницького ризику, тому доцільно визначитися з поняттями підприємництва, підприємницької діяльності, ризику та підприємницького ризику.

Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [1].

Ризик – імовірність (погроза) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоодержання доходів чи п © А.В. Михальчук, К.С. Вербицька, 2015 нення певної виробничої й фінансової діяльності [3, с. 7].

Підприємницький ризик – ризик, що виникає при будь-яких видах діяльності, пов'язаних із виробництвом продукції, товарів, послуг. Він характеризується як небезпека потенційно можливої, ймовірної втрати ресурсів чи не доодержання доходу порівняно з варіантом, розрахованим на раціональне використання ресурсів [8, с. 189]. Виникнення підприємницького ризику неминуче.

Функція – явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін; відповідно функції підприємницького ризику відображають його роль в господарських відносинах на об'єкті підприємницької діяльності. Вони класифікуються за різними аспектами вивчення (організаційно-правовий, соціальний, інформаційний, психологічний та інші).

Проаналізувавши роботи вчених, можемо визначити функції, які мають позитивні аспекти та вказати, з нашої точки зору, їх негативні аспекти (табл. 1).

Таблиця 1

Позитивні та негативні аспекти функцій ризику у підприємницькій діяльності

Функція ризику	Позитивні аспекти [4, с. 115–116]	Негативні аспекти
Регулятивна	Ризиковані рішення припускають активну діяльність, пошук новаторських ідей, творчий підхід, що проявляється в діяльності інноваційних банків, інвестиційних фондів, особливо венчурних (ризикових) фірм класичного західного типу тощо	Велика ймовірність неможливості досягнення мети за реалізації рішення.
Аналітична	Прийняття рішень у ситуації ризику супроводжується розробкою низки альтернатив і відбором кращого варіанта, розрахованого на досягнення успіху за допустимого рівня ризику	Ризик вимагає великої аналітичної роботи, тому необхідним є прорахування можливих варіантів, вибір оптимального варіанта, що дозволить здійснити маневр у потрібний момент з найменшими втратами та з найбільшим виграшем
Інноваційна	Ризик підприємця є орієнтованим на здійснення нововведень, що дозволяють долати невизначеності	
Захисна	Ризикова діяльність супроводжується низкою заходів, які передбачають захист суб'єкта підприємництва від руйнівних наслідків ризику в разі невдачі (формування резервних фондів, страхування тощо)	
Стимулююча	Дослідження джерел ризику під час проектування операцій та систем, конструювання спеціальних пристроїв, операцій, форм, угод, що виключають або знижують можливі наслідки ризику як негативного відхилення	Реалізація рішень з недослідженим або необґрунтованим ризиком може призводити до реалізації об'єктів або операцій, які належать до авантюрних
Компенсуюча	Можливість забезпечення додаткового, порівняно з плановим, прибутку в разі сприятливого результату, тобто компенсуючий ефект	
Соціально-економічна	У процесі ринкової діяльності ризик і конкуренція дозволяє виділити соціальні групи ефективних власників у громадських класах, а в економіці – галузі діяльності, в яких ризик прийнятний	

Повністю уникнути ризику в підприємницькій діяльності неможливо, але його треба передбачити і знизити до мінімального рівня. Науковці виділяють декілька методів оцінки ризику (рис. 1).

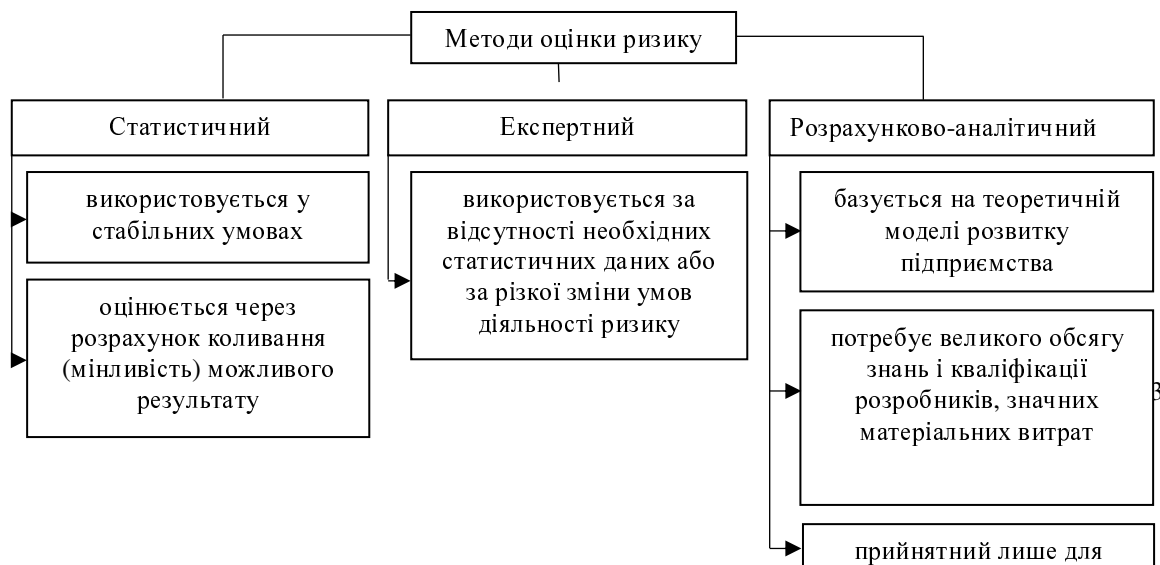

Рис. 1. Методи оцінки ризику

За стабільності внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, достатньої кількості даних про перебіг окремих операцій (доходи і втрати), процесів, напрями економічної активності використовують процедури статистичного методу оцінки ризику. Цей метод ґрунтується на теорії ймовірностей розподілу випадкових величин. Маючи достатньо інформації про реалізацію певних видів ризику в минулих періодах, суб'єкт ризику здатен оцінити ймовірність реалізації їх у майбутньому.

Для визначення найімовірнішого результату, який очікується отримати в середньому, необхідно визначити величину математичного очікування $M(x)$:

$$M(x) = \sum_{i=1}^n x_i \times p_i \quad (1)$$

де x_i – значення, які може приймати випадкова величина залежно від конкретних умов; p_i – ймовірність можливих значень випадкової величини.

Однак для прийняття рішення необхідно так само виміряти коливання показників, тобто визначити міру відхилення очікуваного значення від середньої величини. Для цього на практиці використовують два взаємопов'язані показники: дисперсію $D(x)$:

$$D(x) = \sum_{i=1}^n p_i (x_i - M(x))^2 \quad (2)$$

та середньоквадратичне відхилення σ :

$$\sigma = \sqrt{D(x)} \quad (3)$$

Причому, чим більше значення середньоквадратичного відхилення, тим більший ризик управлінського рішення.

Використовують при розрахунках також коефіцієнт варіації V :

$$V = \frac{\sigma}{M(x)} \quad (4)$$

За допомогою коефіцієнта варіації можна зрівнювати навіть коливання ознак, виражених в різних одиницях виміру. Коефіцієнт варіації може змінюватися в межах від 0 до 100 %. При цьому, чим менше його значення, тим більша стабільність прогнозованої ситуації й менший ступінь ризику даного заходу або напряму діяльності.

Перевагою цього методу є простота математичних розрахунків, а явний недолік – необхідність великої кількості вихідних даних, оскільки чим більший масив вихідних даних, тим точніший розрахунок. Статистичний метод дає змогу отримати найповнішу кількісну інформацію про рівень ризику, але не передбачає аналізу джерел походження ризику, тобто ігноруються певні складові ризику [7, с. 81–82].

Розглянемо приклад застосування статистичного методу.

Компанія визначає умови ризику в термінах економічного росту. Так настання стану сильного економічного росту вона оцінює з ймовірністю: сильною – 0,3; середньою – 0,5 та слабкою – 0,2. Грошові надходження від інвестицій у проекти А, В, С, за якими прогнозується можливий економічний ріст, передбачаються згідно з даними таблиці 2. Прийняти рішення щодо вкладення інвестицій.

Таблиця 2

Грошові надходження від інвестицій у проекти А, В, С

Рівень економічного росту	Ймовірність	Очікувані грошові надходження, млн. грн.		
		А	В	С
Сильний	0,3	5,2	2,9	3,4
Середній	0,5	2,2	2,1	2,6

Слабкий	0,2	0,2	1,6	0,5
---------	-----	-----	-----	-----

Звідси визначимо величину математичного очікування для кожного проекту, середньоквадратичне відхилення, коефіцієнт варіації, тобто:

а) визначимо величину математичного очікування для кожного проекту:

$$M(x_A) = 0,3 \times 5,2 + 0,5 \times 2,2 + 0,2 \times 0,2 = 1,56 + 1,1 + 0,04 = 2,7$$

$$M(x_B) = 0,3 \times 2,9 + 0,5 \times 2,1 + 0,2 \times 1,6 = 0,87 + 1,05 + 0,32 = 2,24$$

$$M(x_C) = 0,3 \times 3,4 + 0,5 \times 2,6 + 0,2 \times 0,5 = 1,02 + 1,3 + 0,1 = 2,42$$

б) середньоквадратичне відхилення:

$$\sigma(x_A) = \sqrt{(5,2)^2 \times 0,3 + (2,2)^2 \times 0,5 + (0,2)^2 \times 0,2 - (2,7)^2} = 1,80$$

$$\sigma(x_B) = \sqrt{(2,9)^2 \times 0,3 + (2,1)^2 \times 0,5 + (1,6)^2 \times 0,2 - (2,24)^2} = 0,47$$

$$\sigma(x_C) = \sqrt{(3,4)^2 \times 0,3 + (2,6)^2 \times 0,5 + (0,5)^2 \times 0,2 - (2,42)^2} = 1,02$$

в) коефіцієнт варіації:

$$V(x_A) = \frac{1,80}{2,7} \times 100\% = 67\%$$

$$V(x_B) = \frac{0,47}{2,24} \times 100\% = 21\%$$

$$V(x_C) = \frac{1,02}{2,42} \times 100\% = 42\%$$

З аналізу значень математичного очікування випливає, що очікуваний середній прибуток найбільший у проекту А; С, В – найменший.

Мірою ризику кожного проекту є середнє квадратичне відхилення, тому, як видно з розрахунку, найменш ризикованим є проект В.

За шкалою градації ризику за коефіцієнтом варіації (табл. 3) у проектів А і С ризик високий, у В – помірний, тому проект В менш ризикований.

Таблиця 3

Шкала градації ризику за коефіцієнтом варіації

Величина коефіцієнта варіації	Градація ризику
Менше 10 %	Слабкий
10–25 %	Помірний
Більше 25 %	Високий

Таким чином, найменш ризикованим є проект В. Для цього проекту найменше значення коефіцієнта варіації 21 %, що вказує на помірний ризик. Для нього характерний найменший прибуток. З точки зору найменшого ризику необхідно обрати даний проект.

Узагальнення літератури з методів експертних оцінок дозволяє охарактеризувати деякі основні моменти, які необхідно знати при застосуванні цих методів в аналізі економічних ризиків. Перш за все, це стосується формування компетентної групи експертів. Якісний склад експертної групи визначається саме компетентністю, яку можна визначити згідно з формулою:

$$K_k = \frac{K_a + K_z}{2} \quad (5)$$

де K_k – коефіцієнт компетентності;

K_z – коефіцієнт ступеня знайомства;

K_a – коефіцієнт аргументованості думок.

Обидва коефіцієнти (K_z , K_a) мають обмеження:

$$0 \leq K_z \leq 1 \quad (6)$$

$$0 \leq K_a \leq 1 \quad (7)$$

Тому ті самі обмеження має коефіцієнт компетентності [9, с. 5]:

$$0 \leq K_k \leq 1 \quad (8)$$

Розрахунково-аналітичні методи застосовуються найчастіше. Їхня перевага полягає в тому, що вони досить добре опрацьовані, прості для розуміння та оперують нескладними поняттями. До них належать: метод дисконтування, аналіз окупності витрат, аналіз беззбитковості виробництва, аналіз чутливості, аналіз стійкості тощо.

У світовій практиці інвестиційного ризик-менеджменту широкого поширення набув такий показник ступеня ризику, як бета-коефіцієнт (або коефіцієнт чутливості). Він використовується для оцінки

систематичного ризику, пов'язаного зі зміною ринкових цін і рівня дохідності цінних паперів. Розрахунок цього показника здійснюється за формулою:

$$\beta = \frac{K \times \delta_i}{\delta_D} \quad (9)$$

де K – ступінь кореляції між рівнем дохідності по індивідуальному виду цінних паперів та середнім рівнем дохідності даної групи фондових інструментів по ринку в цілому;

δ_i – середньоквадратичне відхилення дохідності по індивідуальному виду цінних паперів;

δ_D – середньоквадратичне відхилення дохідності по фондовому ринку в цілому.

Рівень фінансового ризику окремих видів цінних паперів визначається на основі таких значень бета-коефіцієнтів:

- якщо $\beta = 0$, то ризику немає;
- якщо $0 < \beta < 1$, то ризик менший за середньоринковий;
- якщо $\beta = 1$, то ризик перебуває на рівні середньоринкового для такого виду вкладень;
- якщо $1 < \beta < 2$, то ризик вищий за середній [5].

Кожний суб'єкт керування підприємством обирає для себе певний спосіб для зниження ступеня ризику. У практиці, згідно з думками багатьох науковців, можна виділити такі напрями зниження ризику (рис. 2).

Аналізуючи дані шляхи з метою зниження рівня підприємницького ризику, доцільно дотримуватися низки правил, тому що правило – вимога для виконання якихось умов всіма учасниками якої-небудь дії, за виконання якої передбачено заохочення, а за невиконання – покарання:

- 1) не слід уникати ризику, треба прагнути знизити до максимально низького рівня;
- 2) у разі виникнення ризику можна застрахувати угоду (у разі провалу операції підприємець частково компенсує свої втрати);
- 3) за наявності критичного ризику слід розділити його між усіма учасниками операції з договором, щоб спільними зусиллями компенсувати втрати;
- 4) перед тим як починати справу треба передбачити, чи не буде в ній катастрофічного ризику, втрати від якого підприємець не в змозі відшкодувати.

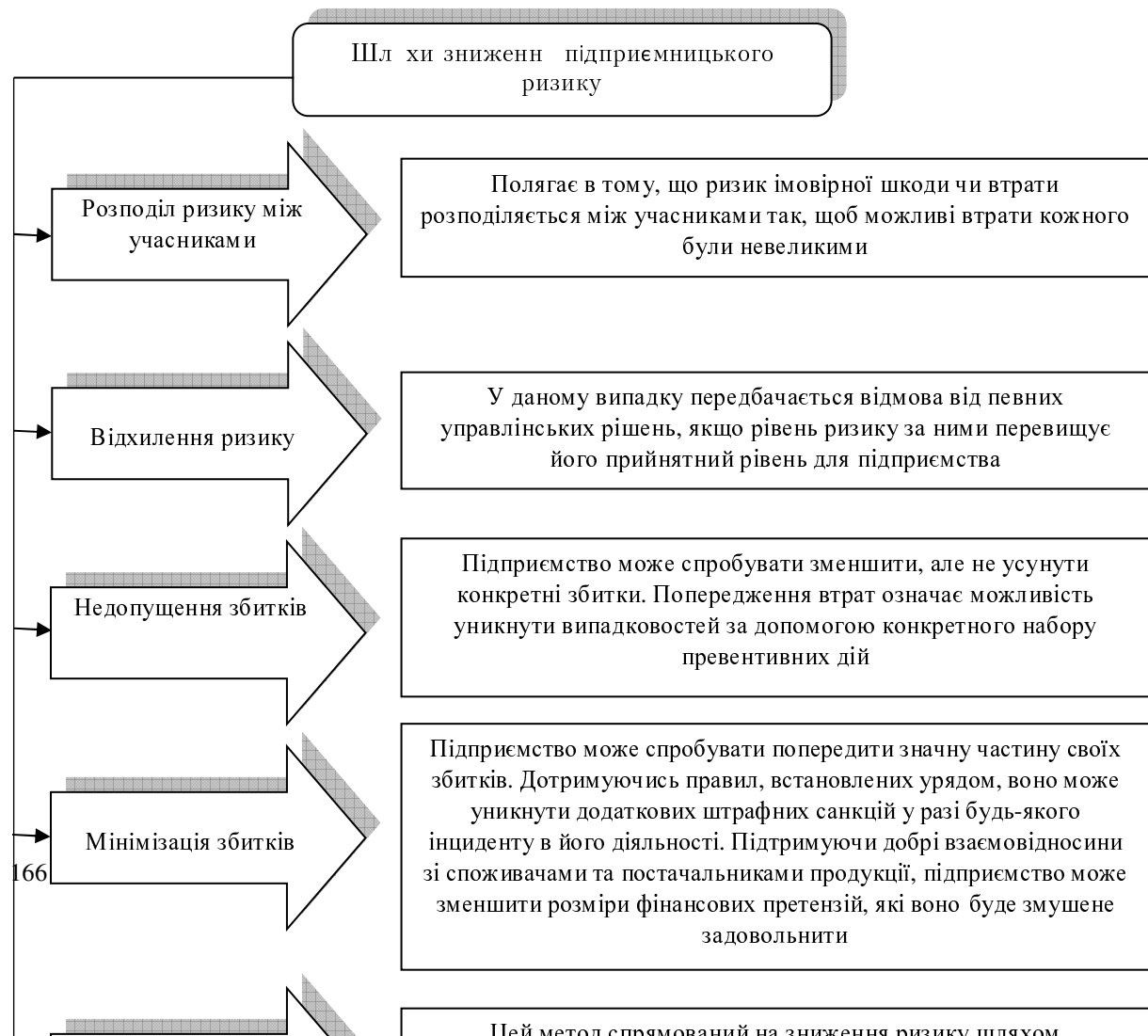

Рис. 2. Шляхи зниження підприємницького ризику [9, с. 6–7]

Висновки. Ризик є обов'язковим елементом бізнесу. Підприємницька діяльність неможлива без ризику, тому при плануванні майбутньої діяльності важливим є врахування та оцінювання ризиків. Проблема створення ефективного управління ризиками є актуальною і потребує вирішення, адже процес становлення практики управління ризиками на підприємствах ще не завершений, а завдання створення єдиної методики не може бути вирішене, оскільки кожне підприємство унікальне, орієнтоване на власну ринкову сферу, можливості своїх співробітників, конкурентів тощо.

Список використаної літератури:

1. Господарський кодекс України № 436-IV редакція від 04.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2>.
2. *Виноградова Н.В.* Методи управління ризиками в підприємницькій діяльності / *Н.В. Виноградова* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9668/1/93.pdf>.
3. *Донець Л.І.* Економічні ризики та методи їх вимірювання / *Л.І. Донець* : навч. посібник. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – С. 7.
4. *Карпенко Ю.М.* Ризики у підприємницькій діяльності / *Ю.М. Карпенко* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ea.donntu.org:8080/jspui/bitstream/123456789/21993/1/karpenko.pdf>.
5. Методи оцінки фінансових ризиків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://allfinance.org.ua/FNansovij%20Menedzhment/Metodi%20OtsiiiiNki%20FiiiiNansovikh%20RizikiiiiV.htm>.
6. *Проценко О.О.* Підприємницький ризик у ціннісній системі сучасного суспільства / *О.О. Проценко* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khai.edu/csp/nauchportal/Arhiv/GCH/2012/GCH112/pdf/11.pdf>.
7. *Світлична Т.І.* Аналіз економічних ризиків / *Т.І. Світлична* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/140/4/раздел3.doc>.
8. *Чуприна І.В.* Поняття та класифікація ризиків в підприємницькій діяльності / *І.В. Чуприна* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/812.pdf>.
9. Шляхи та методи зниження ризику в підприємницькій діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lection.pp.ua/lekci/ор/лекція_6.pdf.
10. *Щербак В.Г.* Невизначеність і ризик у бізнес-діяльності промислового підприємства / *В.Г. Щербак* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stationline.org.ua/ekonom/34/2471-nevznachenist-i-rizik-u-biznes-diyalnosti-promislovogo-pidpriyemstva.html>.

МИХАЛЬЧУК Андрій Володимирович – аспірант Дніпропетровської державної фінансової академії.

Наукові інтереси:

– управління ризиками на підприємстві;

– механізм покращення підприємницької діяльності в Україні.

Тел.: (067)497–90–93.

E-mail: lyudmila_08@mail.ru.

ВЕРБИЦЬКА Ксенія Сергіївна – студентка Дніпропетровської державної фінансової академії.
Наукові інтереси:
– діяльність вітчизняних підприємств у сучасних умовах економічної нестабільності.
Тел.: (096)404–45–61.
E-mail: ksyu.verbitskaya.96@mail.ru.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2015.